

УКРАЇНЬСЬКА БОГЕМА:
МИСТЕЦТВО, МОРАЛЬ І ЕМІГРАЦІЯ
В «РІВНОВАЗІ» ВИННИЧЕНКА

У 1896 році відбулася прем'єра опери «Богема» Джакомо Пуччині. Дія в ній починається на Святвечір у маленькій мансарді в Латинському кварталі Парижа. Бідний поет Рудольф і його товариш, такий самий бідний маляр Марсель, сидять біля охололого каміна. Любовна трагедія, що розгортається в середовищі бідних і голодних митців, — про це «Богема» Пуччині, яка стала світовою класикою.

Через шістнадцять років вийшов роман Володимира Винниченка «Рівновага». Він відкривається сценою у квартирі на шостому поверсі десь у середмісті Парижа: голодний художник Аркадій малює безглузду картину з шестигрудою жінкою. Далі в романі з'являються художник Гломбінський, поет Остап Клуня, який умирає від хвороби, прозаїк Стамескін із символістським твором «Полум'я Мраку», Аполлінарій, «відомий Парижу автор порнографічних віршів» і «многонадійний поет». Разом вони створюють потужний драматичний, а водночас іронічно-саркастичний образ емігрантського мистецького

середовища. Мистецькі суперечки, вечірки, читання і обговорення творів у романі дають підстави розглядати його як український відповідник «Богемі» з новою формою і новим змістом. У Винниченковій версії це інтелектуально-психологічний роман про російську еміграцію в Парижі напередодні Першої світової війни.

Париж посідає особливе місце в житті і творчості Володимира Винниченка. Він періодично, з 1909 до 1914 року — протягом першої еміграції, жив у цьому місті. Паризька колонія емігрантів з України була чисельною. З часом утворилася «Українська громада», що підтримувала культурне життя емігрантів. При громаді діяли інформаційне бюро, бібліотека, хор; тут зачитували реферати з актуальних питань національного життя, влаштовували музичні вечори. Хоча Винниченко бував у Парижі наїздами, він увійшов до керівництва громади і мав помітний вплив на її діяльність. Все це він використав у «Рівноазі», змальовуючи емігрантське середовище. Це не робить роман автобіографічним, але критика назвала його портретно-натуралістичним.

Довоєнний Париж зображено також в оповіданні «Тайна» (1910): у ньому літній француз сперечається з молодим українцем-емігрантом про основні рушії життя. Образи голодного емігрантського побуту, екзистенційна проблематика, провокативні експерименти, урбаністичні описи весняного Парижа зближують «Тайну» з «Рівновагою» і додають до розуміння Винниченкових морально-етичних і художніх пошуків.

Під час другої еміграції, з лютого 1925-го, Винниченки оселилися в Парижі на цілих дев'ять років. Спочатку жили в передмісті, на вулиці Булонь-сюр-Сен. Далі була невдала

«Ні, це неможливо! Та розуміється, в такій конурі і при такому освітленні важко щось путяще сотворити!»

Аркадій роздратовано опустив пензля й озирнувся на вікно: мов запорошена кисейна занавіса, повис на ньому мутно-сірий туман вулиці. На кривих стінах мансарди і нечисленних предметах злиденної обстановки насіла волохата темрява. Тони на полотні зливалися, і не можна було відрізнити синього кольору од фіалкового, жовтого од зеленого.

«От і працюй. Багато тут зробиш. Хотів скінчити сьогодні шосту грудь, але зробіть ласку, пишіть при такому освітленні».

Полотно уявляло з себе рівне, однотонне, фіалкове поле. Його вкривало рожеве прозоре небо — теж в одному тоні. По один бік поля височенна гора, стилізована, подібна на мурашник. А на горі дерева

росли, теж стилізовані, вони нагадували травинки, де-не-де встромлені в цей мурашник.

По другім боці поля вище за гору на зріст стояла жінка. Стояла вона наче в профіль, але обидві руки її було видно, як на малюнках єгиптян. Була вся гола і шестигруда, причім тіло одливало жовтим промінчастим світлом, а трьох'ярусні груди були сині з зеленими кільцями. Посередині між жінкою та горою, далеко край обрію, під рожевим небом стояло самітне деревце, похоже на щітку до чищення лампового скла.

Темним пилом почали сідять сутінки і на полотно. Сінник Адольфа на підлозі ледве сірів. Аркадій сидів непорушно, тримаючи пензель в безсило спущеній руці.

«Дурниці все це, зайве, непотрібне, придумане. Не потрібна нікому ні ця жінка, ні туга цієї безмежності далекого поля — життя; ніхто не зрозуміє туги цієї, та й сам він не вірить у неї. Є тільки звичайна, проста ось ця нудьга в грудях. Саме почування животного голоду. Є ось цей глухий гул Парижа, а в ньому, мов загублений хмуроскелістий острів, самітність. Більше нічого не буде. Безглузда неминучість, безконечність.

Залізи б у самий темний куток, де дах мансарди сходиться з підлогою, втиснути б у куток цей спину, підняти коліна і покласти в них голову. Добре б так. І обміркувати все як слід, рішуче і систематично. Головне — систематично. Якщо важить що-небудь в процесі життя розум і свідомість, якщо мають вони хоч краплину активної творчої сили, то потрібна система. Все тоді буде ясно, і сміх різних ідіотів буде

тільки жалість викликати, а шлях життя стане зрозумілий».

В прихожій галасливо задеренчав дзвінок, потім почулися тупотіння важких ступень і крихкий, хрипкий бас Адольфа:

— Хто дома? Га? Обізвися, чорт вас бери!.. Нікого? Чудесно. І розкішно.

Аркадій підняв руку і, насупившись, нахилився над полотном; удав, що поринув у роботу.

На порозі з'явилась величезна розпливчата постать Адольфа.

— А-а! Художник — од слова «худо» — малює свою жовту жінку. Сожитель і вірний мій приятель на своєму посту і пильнує «искусство». «Искусство» з двома ес. *Bonjour, monsieur!**

«Хіба шпурнути в цю рикливу пику палітрою замість відповіді!»

Адольф підійшов ближче. Бліде кінське лице його в сутінках п'яно всміхалось. Величезні, довгі, мов у орангутана, руки засунуто в кишені, бриль — на потилиці.

— Що ж, так і не зволите відповісти на привітання свого приятеля? Жорстоко і незвичайно.

— Дайте мені спокій! Раз на все сказав я вам, щоб ви до мене не чіплялись.

— Один раз мені не імponує.

— І, будь ласка, не кричіть так...

— Слухаю! — витягнувся по-солдатськи Адольф. — Ось тепер... слухаю. Бо розумію, що вас, як людину нервову, турбує мій у-ні-версальний і а-нар-хічний басс

* Добрий день, пане! (*фр.*)

(з двома ес). Я це, алегорично кажучи, почуваю. Але вищесказаного не почуваю. Бо чому ж мені не чіплятись до вас, висловлюючись вашою вульгарною мовою? Га?

Аркадій поволі підвівсь і мовчки почав обтирати пензлі шматкою. На синяво-сірому тлі вікна роздратовано й смішно стирчало його ріденьке волосся; гострий кінчик носа серйозно й холодно схилювся над ганчіркою.

Адольф присунув своє незграбне величезне тіло щільно до Аркадія і з заложеними в кишені руками почав розглядати сожителя від голови до ніг; очі його всміхались.

«Ніс синій... щоки поетично жовті — мабуть, сьогодні не їв нічого. Губи починають кривитись, значить, зараз лаятись буде. Ні, мовчить. Гордим хоче бути».

— Ну-с, чекаю відповіді, друже Аркадію? — Уважно, покірливо, смирно і довготерпеливо.

«Удає, що йому байдуже, чи є хто в хаті, чи ні. Ось тільки пальчики тремтять».

— Ну, Аркаша, навіщо ж це убивче мовчання! Га?

Аркадій мовчки, мов не помічаючи біля себе Адольфа, підійшов до мольберта, взяв палітру і почав зчищати з неї фарби. І вмить знов відчув над головою своєю тепле, з запахом алкоголю дихання Адольфа. Хотілося швидко озирнутись, підскочити, вчепитись нігтями в ці свинячі очі, в цей м'який нахабний ніс і рвати їх, тріпати й сласно скреготати зубами.

— Адольф... Ви хочете повторення тої сцени? — хрипло сказав Аркадій.

— Якої? — невинно підняв рідкі брови Адольф і уважно подивився на «приятеля».

«Зараз знов заверещить і почне кусатись».